

УДК 342.5:342

Порт нов А.В.

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

В статті досліджується процесуальна форма реалізації конституційного судочинства при застосуванні конституційної юрисдикції, зокрема, аналізується її сутність та ознаки. Особливу увагу приділено формулюванню поняття процесуальної форми реалізації конституційного судочинства.

Ключові слова: правова форма; конституційне судочинство; Конституційний Суд України.

Забезпечення ефективної реалізації органом конституційної юрисдикції свого призначення щодо охорони Конституції України, розв'язання питань конституційно-правових відносин, гарантування конституційного ладу в Україні пов'язане із вирішенням багатьох проблем, однією з яких є вдосконалення процесуальних форм реалізації конституційного судочинства при здійсненні конституційної юрисдикції. Конституцією України закріплено межі статутних повноважень Конституційного Суду України, а у Законі України „Про Конституційний Суд України” надаються відповідні завдання, що конкретизують статутні повноваження, та процесуальні норми, спрямовані на реалізацію цих завдань. При цьому зазначений закон регламентує загальний порядок здійснення процедур конституційної юрисдикції, в якому певною мірою враховані окремі особливості відправлення конституційного судочинства, пов'язані із відмінностями змісту того чи іншого спору як предмету розгляду Конституційним Судом.

Необхідність здійснення наукового пошуку у напрямку визначення сутності процесуальної форми має два аспекти: теоретичний і соціально-правовий. З теоретичної точки зору формулювання поняття процесуальної форми реалізації конституційного судочинства надасть можливість і підґрунтя щодо виділення самих форм та їх особливостей. Із соціально-правової точки зору вдосконалення процесуальних форм реалізації конституційного судочинства означає посилення юридичних гарантій реалізації основних прав і свобод людини і громадянина, конституційного ладу в Україні.

У генезисі наукової думки щодо сутності юридичної форми на теренах Радянського Союзу і у постсоціалістичному просторі виділяють кілька етапів розвитку. На першому етапі (у 1940-х роках) форми органічно пов'язують із діяльністю державних органів, які виконували конкретні функції соціалістичної держави. Зазначалось (С.О. Голунський, М.С. Строгович), що функції держави реалізуються: законодавством (діяльністю Верховної Ради СРСР), управлінням (адміністративною діяльністю, що здійснювалась урядовими та відомчими органами), правосуддям (здійснюваним виборними судами). Подальший науковий пошук здійснювався у напрямку абстрагування від діяльності державних інститутів і зосередження уваги на правовій природі юридичної форми. Було обґрунтовано доцільність виділення двох видів юридичних форм:

правотворчість і правозастосування. Така характеристика підтримувалась усіма галузевими юридичними науками. Згодом В.М. Гошеньовим була обґрунтована доцільність виділення додатково такої правової форми як статутна діяльність [1, с. 7]. Він визначив сутність правової форми як сукупність однорідних процедурних вимог, що пред'являються до дій учасників процесу і спрямованих на досягнення певного матеріально-правового результату [2, с. 13].

Одним з важливих результатів теоретичного аналізу, здійснюваного В.М. Горшеньовим, є сформульовані ознаки правової форми: 1) зв'язок із розглядом юридичної справи, 2) здійснення на підставі норм права, 3) завжди тягне за собою юридичні наслідки. Він визначив юридичний процес як комплексну систему органічно взаємопов'язаних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у вирішенні різних юридичних справ інших суб'єктів права, яка: а) виражається у здійсненні операцій із нормами права у зв'язку із вирішенням певних юридичних справ, б) здійснюється уповноваженими органами держави та посадовими особами на користь зацікавлених суб'єктів права, в) закріплюється у відповідних правових актах – офіційних документах, г) регулюється процедурно-процесуальними нормами, д) забезпечується відповідними способами юридичної техніки [1, С.8]. Ним доведено безперспективність протиставлення процедури і процесу як у реальному, так і у понятійному плані [1, с. 11].

У сучасних наукових дослідженнях сутність процесуальної форми проаналізована недостатньо. Науковий пошук у галузі конституційного права спрямовувався, в основному, на визначення змісту конституційної юстиції через конституційні процесуальні відносини і, таким чином, певною мірою, стосувались судового конституційного процесу та конституційного процесуального права; юридичних засобів забезпечення цілісності конституційного судочинства як загальної процесуальної форми конституційного правосуддя: захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, реалізації принципу верховенства права. У наукових дослідженнях аналізувались і принципи конституційного судочинства.

Серед робіт можна відзначити аналітичні дослідження Ю. Тодики, О. Марцеляка [3], М. Вітрука [4, с. 155], М. Савенка [5, с. 6-7], Ю. Юдіна [6], О. Мироненко [7] та інших ([8-10]). Безпосередньо питання сутності конституційно-процесуальних відносин, конституційного процесу були певною мірою відображені в роботах О. Кутафіна [11, с. 314], В. Погорілка [12], Ю. Тодики [13], В. Шаповала [14], Б. Єбзеєва [15], І. Назарової [16], В. Кряжкова, Л. Лазарева [17] та інших. Зокрема, академік О. Кутафін доводив, що матеріальні і процесуальні норми конституційного права в силу їх тісного, практично нерозривного взаємозв'язку не утворюють самостійні галузі права, а складають єдину галузь конституційного права, яке є єдиною матеріально-процесуальною галуззю права [11, с. 105-110].

Вченими – представниками науки теорії права висловлювалась і протилежна думка. Так, зазначалось про доцільність виділення конституційного процесуального права (О.Ф. Скакун) [18, с. 370].

Підхід щодо сутності конституційно-процесуальних відносин у різних вчених був неоднаковий. Існувала думка про те, що конституційно-процесуальними можуть бути відносини, які виникають на основі дії Регламенту Верховної Ради України [12, с.76;

19, с. 35]. Ю. Тодика доводив точку зору, згідно з якою до конституційно-процесуальних відносин відноситься процедура реалізації матеріальних норм [13, с. 25].

У широкому смислі процесуальну форму пов'язують із реалізацією демократичних принципів державного управління суспільством [20, с. 146].

На підставі вищевказаного можна виділити головну властивість (ознаку) правової форми, що дозволить у подальшому наблизитись до розуміння процесуальних форм реалізації конституційного судочинства при застосуванні конституційної юрисдикції – процесуальна форма уособлює у собі однорідні процедурні вимоги, спрямовані на досягнення конкретного матеріально-правового результату.

Характеристика однорідності стосовно процедурних вимог і їх взаємозв'язок із конкретним матеріально-правовим результатом обумовлює доцільність виділення форм діяльності Конституційного Суду України залежно від певного результату діяльності. Якщо необхідно організувати діяльність Суду, доцільно виділяти організаційну форму. При цьому організаційна форма не завжди може бути правовою, оскільки вона не завжди може тягнути юридичні наслідки. Так, порядок призначення суддів Конституційного Суду України стосується організації діяльності Суду, а його реалізація тягне певні юридичні наслідки. Матеріальне забезпечення діяльності Суду також стосується організації його діяльності, однак його здійснення не завжди тягне юридичні наслідки. У випадку відправлення конституційного судочинства, слід визначати процесуальну форму. На відміну від організаційної, процесуальна форма завжди є правовою.

Про процесуальну форму функціонування конституційної юстиції як конституційно-правового інституту зазначав Савчин М.В. Він доводив, що конституційна юстиція за наявності спеціалізованого органу має суттєві відмінності від моделі загального судового процесу, оскільки є своєрідною формою організаційно-процедурного механізму забезпечення конституційної законності та правопорядку, верховенства основних прав і свобод, втіленням владної (юрисдикційної) діяльності спеціалізованого вищого судового органу в рамках належної правової процедури [20, с. 71-72, 80]. Ним було доведено тезу про те, що у відповідності до процедурних вимог встановлюються правила та певні процедури звернення, їх розгляду, ухвалення рішень у результаті розгляду звернень, а також звернення цих рішень до виконання [20, с. 146].

Оскільки за своєю природою норма права визначає модель можливої та необхідної поведінки суб'єктів, яка відповідає інтересам суспільства і держави [21, с. 366], слід зазначити про встановлення вказаних правил та процедур певними процесуальними нормами.

Саме процесуальними нормами визначається порядок і умови реалізації повноважень органу конституційної юрисдикції. Сукупність процесуальних норм, якими вичерпно і послідовно регламентовано порядок реалізації певного юрисдикційного повноваження Конституційного Суду України, являє собою юридичну конструкцію – процесуальну форму реалізації конституційного судочинства при застосуванні конституційної юрисдикції Конституційним Судом України.

Підхід, відповідно до якого під процесуальною формою розуміється сукупність процесуальних норм, виділених за ознакою конкретного повноваження конституційного суду, доводився Ярускіним Р.С. [22, с. 22], який вивчав проблеми

здійснення конституційного контролю. Він обстоював точку зору стосовно сутності конституційного контролю з позицій європейської традиції контрольної діяльності, відповідно до якої контроль розглядається як можливість здійснювати певні активні дії, покладати позитивні зобов'язання, на відміну від негативного змісту контролю як утримання гілки влади у межах повноважень, прийнятого доктриною конституціоналізму [22, с. 20].

Проведений аналіз загальних категорій „правова форма”, „процесуальна форма”, а також сутності процесуальної форми функціонування конституційної юстиції дозволяє визначитись із теоретичним підходом щодо поняття процесуальної форми реалізації конституційного судочинства.

Під процесуальною формою реалізації конституційного судочинства доцільно розуміти сукупність визначених нормами конституційного процесуального права однорідних процедурних вимог до дій учасників судового конституційного провадження, спрямованих на досягнення певного матеріально-правового результату, пов'язаного із здійсненням окремих повноважень Конституційного Суду щодо гарантування конституційного ладу в Україні.

Список використаних джерел та література:

1. Теория юридического процесса. Под общей редакцией профессора В.М. Горшенева.-Х.: Издательство при Харьковском государственном университете издательского объединения „Вища школа”, 1983. – 196 с.
2. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / Виртук Н.В., Горшенев В.М., Добровольская Т.Н., Иконичкая И.А., Лучин В.О., Недбайло П.Е., Основин В.С., Пиголкин А.С., Сорокин В.Д., Чечина Н.А., Чечот Д.М., Элькин П.С., Под ред.: Горшенев В.М., Недбайло П.Е. – М.: Юридическая литература, 1976. – 279 с.
3. Тодика Ю.М., Марцеляк О.В. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правому механізмі забезпечення основних прав громадян.- Харків: Лібра, 1998. – 107 с.
4. Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс. - М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 383 с.
5. Савенко М.Д. Правовий статус Конституційного Суду України//Автореф.дис. к.ю.н.12.00.02.-Х., 2001. – 18 с.
6. Юдин Ю.А. Предмет и пределы конституционного регулирования // Российский конституционализм: проблемы и решения. Материалы Международной конференции. - М.: Изд-во ИГиП РАН, 1999. – С. 118-124.
7. Мироненко О. Про деякі загальні підходи до поняття “конституційна юрисдикція” і предмета її історії // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – №4. – С.46-61.
8. Favoreu L. Les cours constitutionnelles. – Paris, 1986.
9. Garlicki L. Sudownictwo konstytucyjne w Europie Zachodniej. – Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.
10. Capelletti M, Cohen W. Comparative Constitutional Law. – Indianapolis, 1979.
11. Кутафин О.Е. Предмет конституционного права. - М.: Юристъ, 2001. – 444 с.
12. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т.-Т.1/ За ред. В.Ф. Погорілка.-К.: ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2006. – 544 с.
13. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського.-К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2002. – 544 с.
14. Шаповал В. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні. //Вісник Конституційного Суду України. -1998. - № 2. – С. 45-53.
15. Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный суд: Учебное пособие для вузов. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 349 с.
16. Назарова И.С. Конституционное судопроизводство// Автореф.дис.к.ю.н.-М., 2003. – 20 с.

17. Кряжков В.А., Лазарев Л.В. Конституционная юстиция в Российской Федерации.-М.: БЕК, 1988. – 462 с.
18. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник.-Харків: Еспада, 2006. – 776 с.
19. Совгиря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Навч. Посібник.-К.: Юрінком Інтер, 2007. – 632 с.
20. Савчин М.В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу // Дис.к.ю.н. 12.00.02 – конституційне право.-К., 2004. – 218 с.
21. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник/ За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко.-К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
22. Ярускин Р.С. Система процессуальных форм федерального судебного конституционного контроля в России: современное состояние, перспективы совершенствования// Дис.к.ю.н. 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – М., 2005. – 185 с.

Портнов А.В. Сущность процессуальной формы реализации конституционного судопроизводства при применении конституционной юрисдикции.

В статье исследуется процессуальная форма реализации конституционного судопроизводства при применении конституционной юрисдикции, а именно, анализируется её сущность и признаки. Особое внимание посвящено формулированию понятия процессуальной формы реализации конституционного судопроизводства.

Ключевые слова: правовая форма; конституционное судопроизводство; Конституционный Суд Украины.

Portnov A.V. The essence of procedural realization form of the constitutional legal proceedings using constitutional jurisdiction.

The article deals with the search of procedural form of realization of the constitutional legal proceedings using constitutional jurisdiction, that is its essence and typical features are analyzed. The special attention is paid to the definition of the procedural form of constitutional legal proceedings realization.

Key words: legal form, constitutional legal proceedings, Constitutional Court of Ukraine.

Надійшла до редакції 30.09.2008 р.